

811.163.41'367

<https://doi.org/10.18485/sj.2019.24.1.8>

МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 11. 09. 2018.
Прихваћен: 15. 01. 2019.

АДВЕРБИЈАЛИ – У СВЕТЛУ СИНТАКСИЧКИХ, СЕМАНТИЧКИХ И ВАЛЕНЦИЈСКИХ КРИТЕРИЈУМА КЛАСИФИКАЦИЈЕ**

Иако се у раду, сасвим успутно, указује на типолошке одлике као и на прелазне случајеве адвербијала који у већој или мањој мери одступају од свог типичног синтаксичког или семантичког профила, централна тема је испитивање поузданости критеријума испуствивости на основу које се адвербијали, али и не само они, разврставају у две валенцијске класе – допуне и додатке/одредбе. Ово невелико истраживање има задатак да истакне да је обележје форме, односно формалне специфичности, или [ФОСП +/-], кључно за разумевање синтагматских односа успостављених на релацији главна реч – зависна реч. Зато, полазећи од Белићевих начела да зависна реч има падежну или пак придевску/прилошку форму, настојаћемо да укажемо да се управо на основу обележја [ФОСП +/-] може доследније спровести валенцијска класификација зависних синтаксичких јединица.

Кључне речи: српски језик, синтакса, адвербијали, валентност, допуне, додаци.

---

* milivoj.alanovic@ff.uns.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178004 под називом *Стандардни српски језик – синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. УВОД

На самом почетку рада ваља отворено признати да бављење адвербијалима пред истраживача поставља један готово непремостив проблем, а то је пронаћи поље које у до данас објављеним радовима, студијама и монографијама, које су се непосредно или тек успутно бавиле овом синтаксичком категоријом, није темељно или барем на задовољавајући начин обрађено. Ово се посебно односи на бројне студије усмерене на испитивање функције и значења адвербијалних падежних синтагми (в. Ивић 1954; Гортан-Премк 1971; Батистић 1972; Фелешко 1995; Арсенијевић 2003а, 2003б; Антонић 2004), затим заменичких прилога или прилошких израза (Пипер 1988; Ковачевић 2007), али и на различите граматичке приручнике и сл. (в. Даничић 1858; Новаковић 1894; Маретић 1899; Стевановић 1979³; Станојчић/Поповић/Мицић 1989; Мразовић/Вукадиновић 1990; Миновић 1987; Симић/Јовановић 2002; Пипер и др. 2005; Силић/Прањковић 2007; Мразовић 2009; Станојчић/Поповић 2014).

Није, међутим, несмотрено рећи да је у досадашњим бављењима адвербијалима у фокусу пажње била њихова семантичка класификација, посебно у студијама о падежним синтагмама, док су главна типолошка обележја адвербијала своје посебно место налазила у граматикама. С обзиром на то да ово истраживање заснивамо на теорији валентности, чини се веома корисним управо кроз призму једне кохерентне теорије размотрити граматичка обележја ове језичке категорије, тим пре што је питање њенога валенцијског статуса до данас остало, чини се, неадекватно решено.

Стога, ако све речено имамо у виду, централно место овога рада заузимају валенцијски мотивисани критеријуми класификације зависних реченичних чланова, у овом случају адвербијала, при чему је, не треба посебно наглашавати, немогуће сасвим избећи барем кратак осврт на синтаксичка и семантичка својства ове категорије.

2. ТИПОЛОШКЕ ОДЛИКЕ АДВЕРБИЈАЛА

Адвербијале углавном дефинишемо као факултативне реченичне чланове који дају податак о некој околности вршења радње коју именује управни глагол – о месту, времену, узроку, циљу, начину итд. (Стевановић 1979³: 65–66; Ружић 2005: 511; Силић/Прањковић 2007: 304; Клајн/Пипер 2013: 311; Станојчић/Поповић 2014: 255). Овако конципирана дефиниција нам даје неке врло важне податке о њиховом граматичком статусу, а то је:

- (а) да се у реченицу укључују преко глагола и то као зависни чланови глаголске/предикатске синтагме;

- (б) да њихово присуство у реченици није обавезно;
- (б) да не означавају непосредне учеснике ситуације већ околности под којима ови делују.

Иако је наведена дефиниција веома оперативна, она, наравно, не укључује сва релевантна обележја ове синтаксичке категорије, а која се понајпре тичу њихове форме и њиховога броја у реченици. Када је реч о форми адвербијала, ову функцију углавном обављају прилози, прилошки изрази или прилошке реченице, односно падежне и глаголске синтагме са прилошком вредношћу, због чега се традиционално и називају прилошким одредбама (Стевановић 1979³: 65; Станојчић/Поповић 2014: 255). С друге стране, ако имамо у виду број потенцијалних адвербијала у реченици, он је практично неограничен, што значи да је способност мултипликације темељно обележје ове категорије.

Међутим, говорећи о типолошких обележјима адвербијала имамо на уму њихова главна и општа, или заједничка, обележја, која се ипак не односе нужно на све чланове ове класе, односно на све њихове синтагматске реализације.

Тако, на пример, није спорно да се адвербијали укључују преко глагола у реченицу, али то не мора бити нужно финитни глагол у функцији предиката, то може бити и нелични глаголски облик, подједнако и инфинитив и глаголски прилози. Адвербијали, дакле, јесу зависни чланови глаголске/предикатске синтагме, али ако се везују непосредно за предикат, тада су чланови реченице, а ако се везују за нелични глаголски облик, тада су само синтагматски чланови, што значи да са финитним глаголом не стоје ни у каквој непосредној синтаксичко-семантичкој вези, нпр.:

- (1) Ана је јутрос попила сок.
- (2) Попити сок ујутро право је задовољство.
- (3) Испивши јутрос сок добио сам добру порцију витамина.

У примерима (2) и (3) адвербијал је зависни део субјекатске синтагме *испити сок ујутро*, односно адвербијалне синтагме *испивши јутрос сок*, што значи да они увек чине глаголску периферију, без обзира на то да ли дати глагол конституише реченицу или неки њен члан.

И други став да је реч о факултативним члановима реченице, такође захтева коментар. С обзиром на то да адвербијали не именују непосредне актере сцене, како ју је дефинисао Ч. Филмор, односно Тенијерове актанте или Хелбигове партиципанте (Филмор 1977: 57; Тенијер 1969²: 102; Хелбиг 1992: 143), односно учеснике какве ситуације, њихово присуство и формална обележја, у начелу, не фиксира управни глагол, већ управо 'изглед' саме сцене или ситуације. Како ово треба разумети?

Будући да, у начелу, глагол не даје, нити експлицитно захтева, податак о месту, времену или некој другој околности под којом се врши именована радња, у реченици се напоредо готово сасвим слободно појављују различити адвербијали (Ружић 2005: 511; Силић/Прањковић 2007: 304), нпр.:

(4) Волим да пијем кафу ујутро, на тераси, због погледа на реку.

Штавише, и различите радње се врше ујутро, на тераси и због погледа на реку, нпр. *седети*, *певати*, *доручковати* итд. Наведено сугерише да, за разлику од субјекта или објекта, глагол *пити* не ограничава време или место вршења радње, односно не доводи је у везу са неким специфичним узроком. То, наравно, не значи да између глагола и адвербијала не мора да се успостави логичко-семантичка компатибилност. Типични примери за изостанак логичко-семантичке компатибилности су:

(5) *Ана седи брзо.

(6) ?Ана дише због погледа на реку.

У примеру (5) адвербијал *брзо* одређује динамичку компоненту радње 'седети', коју пак није могуће динамички квалификовати. С друге стране, у примеру (6) даје се податак о посредном, или фиктивном, узроку аутокаузативне радње 'дисати', при чему је дати узрочни чинилац одговоран евентуално за специфично испољавање радње, нпр. *Ана дише убрзано због погледа на реку*.

Ипак, нису малобројни случајеви компатибилности која се испољава у виду рестриктивне селекције одређеног обавезног семантичког типа адвербијала. Готово да нема граматике или приручника, не само српског језика, где се не наводе примери које конституишу глаголи типа *налазити се*, *трајати*, *коштати*, *понашати се* итд. (Станојчић/Поповић 2014: 252–253; Ружић 2015: 510). Нпр.:

(7) Њена кућа се налази поред моста.

(8) Представа траје два сата.

(9) Ова мала кола коштају читаво богатство.

(10) Њихова деца се понашају недолично.

Примери (7)–(10) илуструју правило да обавезни адвербијал оверава граматичност реченице јер конкретизује неку кључну семантичку компоненту која се преко глагола везује за субјекатски појам, нпр. 'кућа поред моста', 'двосатна представа', 'скупа кола' или 'недолична деца', при чему глагол *налазити се* захтева просторни адвербијал, *трајати* временско-квантификативни, *коштати* начинско-квантификативни а *понашати се* начинско-квалификативни.

Сличан, али у неку руку и другачији јесте случај глагола *живети*, који везује различите семантичке типове адвербијала, нпр. *Живи у Београду/дуго/*

са родитељима итд., који, за разлику од претходно наведених, и самостално формира реченицу, нпр. *Живе*.

Коначно, као пример семантичке компатибилности међу члановима реченице наводе се и глаголи кретања изведени префиксалном творбом, попут *изаћи*, *доћи* или *прећи*, који су углавном праћени просторним адвербијалима који изражавају префиксу еквивалентан динамички концепт радње – аблативност, адлативност или перлативност, нпр. (Силић/Прањковић 2007: 304–305):

- (11) Изашао је из стана.
- (12) Дошао је до врата.
- (13) Прешао је преко прага.

Примери (7)–(13) послужили су неким истраживачима као довољан аргумент да наведене адвербијале распореде међу допуне или пак посебне одредбе (Станојчић/Поповић 2014: 252, 255), чему ћемо се касније вратити. Међутим, досад речено показује да адвербијали не морају бити само факултативни и посве слободни реченични чланови, премда је таквих примера њихове употребе и највише, што доказује да су и они у реченицу уведени као резултат глаголске валентности – синтаксичке или семантичке, односно факултативне или облигаторне, премда о овом питању у лингвистици не постоји јединствен став (в. опширније Велке 1988: 74). Но, уместо категоричног одговора могли бисмо поставити следећа питања: Шта онда регулише присуство адвербијала у реченици/синтагми ако не валентност управне речи? Зар валентност није довољно широк појам, барем према нашем схватању, нарочито што је присуство допуна регулисано концептом реакције – јаке и слабе, те категоријалне и лексичке? Адвербијали су, дакле, готово доследно уведени на основу факултативне и семантичке валентности глагола, што их у реченици директно супротставља допунама – субјекту, објекту и предикативу, чије је присуство регулисано синтаксичком и облигаторном валентношћу глагола.

Када пак говоримо о значењу адвербијала, у лингвистици постоји опште јединство да се њима означавају околности под којима се врши радња означена управним глаголом, нпр. место, време, узрок, начин, сврха, циљ, услов итд.

Дихотомна подела елемената ситуације на актанте и сирконстанте, спроведена је доследно још у Тенијеровом вербоцентричном моделу описа реченичне структуре (Тенијер 1969²: 102–110), у којем настоји да успостави чврсту везу између значења и форме глаголских сателита. Тако су актанти распоређени на позиције субјекта и објеката, док су сирконстанте околносне одредбе, тј. адвербијали.

Иако имамо довољно разлога да претпоставимо да је Тенијерова замисао била да повеже формалну и значењску страну језичких израза, данас је сасвим

оправдано тврдити да специфична лексичка селекција доводи до нарушавања ових каноничких веза. Наиме, као што се, на пример, на позицији субјекта може појавити нека од сирконстантних улога, нпр. *Нови Сад је место сусрета кардиолога* [→ кардиолози се срећу у Новом Саду], исто тако је оправдано претпоставити да се на, структурно примарним или типичним, адвербијалним позицијама крију неке од главних актанатних улога, нпр.:

(14) У мени све ври од беса.

(15) У теби видим свог наследника.

Штавише, нису ретки примери да се на овој глаголској периферији појави експонент логичког или пропозиционог предиката, нпр.:

(16) Ушао сам несмотрено у разговор са њим.

Излишно је наглашавати да примери (14)–(16) више него уверљиво илуструју когнитивне механизме којима се просторна значења транспонују у друга апстрактнија, у агентивност (14), пацијативност (15) или предикативност (16). Остаје, међутим, отворено питање да ли је уопште основано у датим примерима говорити о адвербијалима. Формално да, али значењски свакако не. У оваквим случајевима реч је о секундарној комплементизацији, која подразумева семантички мотивисано превођење сирконстантата у актанте, у (14) и (15), или чак предикаторе, у (16), што је иначе типично за идиоматске или типизирание изразе.

Сличне дилеме пред истраживаче постављају и примери интерференције адвербијалних и других значења (Арсенијевић 2003а: 155–156; Антонић 2005: 204, 271), нпр. објекатског: *Гледам у једну тачку цео дан*, односно различитих адвербијалних значења, нпр. места и узрока: *Побегао је пред олујом* итд., што доказује да је веза форме и значења каноничке природе, тј. да се успоставља на основу преференције а не неопходности, што је великој мери регулисано лексичком селекцијом, нпр. *У мени се родила жеља за победом* и *Ана се родила у Београду*.

У овом поглављу смо разматрали главне синтаксичке и семантичке одлике адвербијала, а међу најважније закључке до којих смо дошли спадају:

- (а) адвербијали се у реченици или синтагми непосредно везују за глагол, било у личној било у неличној форми, захваљујући чему могу бити подједнако и зависни чланови реченице и зависни чланови глаголске синтагме;
- (б) иако су адвербијали у начелу факултативни чланови реченице, постоје глаголи чија значењска специфичност предвиђа обавезно или барем пожељно присуство једног семантичког типа адвербијала;

- (в) Л. Тенијер сирконстантима назива околности под којима се одвија радња означена управним глаголом/предикатом, чији је пак језички израз одговарајућа адвербијална форма;
- (г) удаљавање од основног околносног, или сирконстантног, значења бележимо код адвербијала који су део идиоматско-фразеолошких структура, односно структура које су настале когнитивним механизмима метонимије и метафоре.

Приметно је, међутим, да се у досадашњем току рада нисмо превише бавили формом адвербијала, а још мање везом форме и типа главне речи која евентуално ту форму захтева. Овакав задатак се чини наизглед излишним, посебно ако имамо у виду да је примарни израз ове синтаксичке категорије – прилог. С друге стране, управо због своје формалне непреодољивости адвербијали се супростављају свим другим зависним члановима реченице, што, сматрамо, није довољно узимано у обзир када је разматран њихов валенцијски статус. Управо зато, у следећем поглављу желимо да укажемо на однос форме и значења адвербијала, с једне стране, и валенцијске способности глагола, с друге.

3. ВАЛЕНЦИЈСКИ СТАТУС АДВЕРБИЈАЛА

Једно од темељних методолошких начела теорије валентности јесте педантно разврставање зависних реченичних чланова на допуне и додатке, а све с циљем да се разнородни појавни облици свих могућих реченица у једном језику сведу на прегледан инвентар модела са коначним и ограниченим бројем елемената (в. Мразовић/Вукадиновић 1990; Хелбиг/Буша 1996; Херингер 1996; Еромс 2000; Мразовић 2009; Енгел 2009; Велке 2011). Међутим, иако овај методолошки поступак баштине германисти, заслуга је француског слависте Л. Тенијера да је у облику једне кохерентне теорије устоличио вербоцентрични опис реченичне структуре, при чему је све зависне чланове реченице распоредио у две семантичко-синтаксичке категорије, а то су актанти и сирконстанти.

Л. Тенијер актанте и сирконстанте дефинише примарно као јединице логичко-семантичког плана, при чему и за једне и за друге проналази адекватне пандане у граматичкој структури језика (Тенијер 1969²: 102–103). Тако су актанти распоређени на позицијама субјекта и објеката, док су сирконстанти граматикализовани адвербијалним формама. Ова семантички мотивисана дихотомија је нашла плодно тле у руској варијанти функционалне граматике, где се денотативне улоге глаголских аргумената управо деле на оне актантне и сирконстантне (Всеволодова 2000: 134). Иако је, дакле, Тенијер покушао да за ове кључне семантичке јединице у језику, и мишљењу уосталом, пронађе

адекватан језички израз, за њега је структуралистички приступ водеће начело, јер на крају ипак не успева да се одвоји од форме, тј. функције, те преко форме и функције одређује семантичку природу одређене категорије. Сликвит је пример предлошког објекта уз фр. глагол *changer* 'променити', у конструкцији *changer de veste* 'променити јакну' (Тенијер 1969²: 128), који је за Тенијера и даље сирконстант јер не одговара типичним актантним формама. Ипак, вредан пажње јесте несумњиво успео покушај да се сви елементи ситуације, или сцене, распореде у две опште класе, којима, нема разлога да сумњамо, одговарају два реда синтаксичких јединица. Та два реда синтаксичких јединица су детаљније разматрана у немачкој варијанти теорије валентности и депенденцијалне граматике.

У историји савремене лингвистике ће остати запамћена два центра или две школе, Манхајмска и Лајпцишка, чији су водећи представници били Улрих Енгел и Герхард Хелбиг. Иако се понекад разлике међу фундаменталним начелима разрађиваним при једном или другом центру чине непремостивим, нпр. однос између рекције и валентности (Хелбиг/Буша 1996: 28, 249; Енгел 2009: 70–72), у једном се готово у потпуности подударују, а то је да се сви глаголски сателити, или депенденси, доследно распоређују у две класе – допуне и додатке. Иако би било сасвим очекивано да ово дихотомно начело постане оперативни критеријум које би се даље могло развијати и разрађивати, испало је, ваљда сасвим невољно, да су одбрана и педантно спровођење поделе сателита на допуне и додатке постали кључни задатак и, што је посебно важно, једно од централних места спорења унутар саме теорије али и међу њеним противницима.

Шта је спорно у подели глаголских сателита на допуне и додатке?

Ако се накратко вратимо Тенијеру, примећујемо да је његова подела елемената ситуације на актанте и сирконстанте нашла бројне присталице и међу представницима других лингвистичких праваца, нпр. Ч. Филмора, М. Всеволодове итд. (Филмор 1977; Всеволодова 2000), што се не може рећи и за правила њихове граматикализације, тј. синтаксичке предодређености. С друге стране, допуне и додаци су граматичке јединице, јединице реченичне и синтагматске структуре, па остаје оправдано питање зашто ова бинарна опозиција ствара велике недоумице на плану језичкога израза. Да ли је, дакле, проблем у бинарности или пак у критеријумима којима се та бинарност доказује?

У србистичкој/сербокроатистичкој традицији подела на допуне и додатке/одредбе дубоко је укореењена (в. Новаковић 1894: 3–4; Белић 1998 [1941]: 129–130, 156–157, 311; Стевановић 1979³: 48, 74, 164), што води погрешном закључку да у структури српског језика ова подела идеално функционише. Напротив, сама категорија адвербијала, међи којима се издвајају и посебне одредбе али и допуне, потврђује да није увек лако повући јасну границу међу

овим валенцијским јединицама. Оно што је, међутим, типично за србистику/сербокроатистику јесте да се теоријска и методолошка питања теорије валентности и депенденцијалне граматике нису никада детаљније разматрала (са изузетком П. Мразовић [Мразовић/Вукадиновић 1990; Мразовић 2009]), већ је фокус пажње увек више био на практичној примени ових начела.

Када је реч о поменутих двома валенцијским класама, у начелу важи правило да су допуне супкласно специфичне (Енгел 2009: 130), валенцијски везане јединице, што пре свега значи да их регенс облички предодређује, док су додаци супкласно неспецифични, валенцијски невезани, а то подразумева да их регенс облички не предодређује. Због сложености веза између регенса и депенденса уведен је читав низ синтаксичко-оперативних тестова и критеријума, који служе утврђивању разлика између допуна и додатака, при чему дати тестови, према В. Агелу (Агел 2000: 172), треба да утврде следеће унутарреченичне релације: (а) неопходност (комуникативну, семантичку и синтаксичку); (б) детерминативност (везу логичког предиката и његових аргумената); (в) формалну специфичност или предодређеност; (г) садржинску или значењску специфичност, и (д) супкатегоризацију.

Како се да видети, на самом врху дате листе налази се неопходност (или облигаторност), а она се проверава поступком испуштања или елиминације, који се усталио као доминантан тест диференцијације допуна и додатака. Следећи ову логику, сваки елемент који се не може испустити јесте допуна, при чему се, свесно или несвесно, занемарује да укљученост или искљученост неког елемента регулишу подједнако (или примарно) и прагматички и комуникативни услови под којима се формулише одговарајућа реченица као део исказа. Сличан став је изнео и М. Стевановић који, на пример, закључује да што је мањи избор евентуалних објеката, то је њихова испуствивост већа, при чему наводи реченицу са глаголом *орати* (Стевановић 1979³: 77). Одговарајуће примере даје и Г. Хелбиг (Хелбиг 1992: 107), очито руковођен истим принципом, закључујући да је испуствивост објекта честа уз глаголе типа *штрикати* и сл., док је изузетно ретка уз глаголе типа *производити*, *променити* и сл. На Стевановићевом и Хелбиговом примеру видимо да се и међу допунама срећу оне испуствиве и апсолутно неиспуствиве, што нас наводи на оправдану сумњу у веродостојност овога вида провере. Дакле, иако је тест испуствивости сасвим подесан за реченицу типа *Неко је јутрос променио сијалицу*, у којој је само прилог *јутрос* испуствив елемент, те зато спада међу додатке, много је више примера који оспоравају његову ваљаност, барем када је реч о доследности идентификовања допуна и додатака.

Будући да је тест испуствивости, у ствари, поуздан критеријум за утврђивање обавезности синтаксичких јединица у оквиру какве конструкције – синтагме или реченице, зато К. Велке сматра да је неопходно ослонити се и на неке значењске категорије као што су **смисаона неопходност**, или садржинска

специфичност, **супкатегоризација** и **детерминативност** (Велке 1988: 37–39). Допуне су, по Велкеу, смисаоно неопходне јер се само уз помоћ њих може структурирати комуникативно потпуна реченица. Остали реченични чланови, који би се евентуално могли или морали увести, имају статус додатка. На тај начин се, на пример, уз глаголе типа *блејати*, *лајати* и *режати* морају појавити субјекти са обележјем животиња /+/, и то именице *овца* и *пас*. Супкатегоризација, пак, подразумева да се глаголи разврставају на подтипове или подгрупе у зависности од тога која допуна и у којој форми им се придружује, при чему се, у овом случају, тест супституције показао као најоперативнији. Допуне су, истиче Велке (Велке 1988: 41), вербоспецифичне или супкласноспецифичне, што значи да се на основу комбинабилности елемената дају формирати глаголске класе које фигурирају у истоветним реченичним обрасцима или конструкцијама. И коначно, детерминативност се темељи на формалноло-гичкој структури реченице коју чине логички предикат и његови аргументи. Тако, неиспустиви елемент реченице представља обавезни аргумент логичког предиката, дакле допуну, нпр. <НОМ> <дати> <АКУЗ> <ДАТ>.

На самом крају листе унутарреченичних релација наводимо обележје које се налази у основи саме идеје о валентности речи. Наиме, **формална специфичност** (ФОСП) или формална предодређеност комплемената представља, заправо, покушај да се за основ класификације реченичних чланова узме сама рекција, како категоријална тако и лексичка, при чему као основни тест служи супституција (Агел 2000: 179–180). Дакле, елемент који не подлеже овом тесту, а то значи да се не да заменити конкурентним формалнограматичким јединицама, јесте формално специфичан комплемент, дакле допуна: нпр. *Налазим се у соби/на тргу/испред поште/иза зграде/пред музејом* према *Појео сам све чварке/колач* итд.

На крају овог краћег прегледа критеријума који се у литератури најчешће наводе као мање-више поуздани начини прецизног дефинисања допуна, видимо да се тестом испустивости, за који смо рекли да се наметнуо као главни начин провере валенцијског статуса неке граматичке јединице, утврђује више различитих аспеката функционисања језика, а то су синтаксичка, семантичка или комуникативна обавезност, те семантичка или смисаона предоређеност (или детерминативност), док се на основу обележја супкатегоризације, заправо, непосредно класификују носиоци валентности а не и њихови сателити. Да ли су, дакле, својства испустивости, семантичке предодређености и супкатегоризације сасвим поуздани критеријуми да се утврди валенцијски статус неког сателита? Кренимо редом.

У теорији валентности се, на пример, и субјекат сматра допуном, истина посебном, што у бројним случајевима не омета његово уклањање на синтагматском плану реченице, нпр. *Долазим одмах*. С друге стране, у реченици типа *Свако то зна*, субјекат *свако* није испустив, не из граматичких већ из логич-

косемантичких разлога којима се регулише каква општост у погледу обухвата могућих вршилаца радње. Управо су комуникативни фактори одговорни су за уклањање свих контекстуално познатих, а тиме и сувишних, елемената у реченици, нпр. *Кад долазиш? – Сутра*, што се, наравно, односи и на објекте, који могу бити и апсолутно испустиви и неиспустиви, нпр. *Ђути, Марко сад говори!*; *Марко их све злоупотребљава* итд. Ствари су још сложеније када је реч о допунским атрибутима, типа *разговор о роману*, који углавном не чине обавезни део именичке синтагме, нпр. *Разговор је протекао добро*.

Када пак имамо на уму семантичку предоређеност допуна, тада углавном мислимо на случајеве где се, на пример, на субјекатској позицији уз глагол *говорити* очекује појам са обележјем људско /+/. Истине за вољу, нису ретки ни примери типа *Ова књига говори о животу малих људи*; *Појава магле нам говори да долази јесен* итд., у којима се метонимијским модификацијама на субјекатској позицији појављују појмови са обележјем људско /-/ и конкретно /-/ , што значи да се семантичка предодређеност у бити своди на правилности у погледу лексичке селекције, што не искључује мања или већа одступања.

И коначно, супкатегоризација нам омогућује да се утврде неки општији модели глаголске валентности, на основу којих се сви сателити истог модела сврставају у једну валенцијску класу – допуне. На овај начин се, на пример, глаголи давања и говорења појављују у истој супкатегоризационој класи, будући да их одликује акузативно-дативни тип рекције. Проблем је, међутим, колико се доследно овај тест у глаголском систему да спровести. Да ли то онда значи да социјативни инструментал у примерима *Отишла је са мајком* и *Дружи се са Маром* или предлошки акузатив у *Помислио је на њу* и *Погледао је на сат* припадају истим валенцијским јединицама – допунама? Наравно да не. Уместо конструкције *са мајком* може се појавити и *без мајке*, док у другој реченици таква варијабилност нам не стоји на располагању; исто тако, могуће је погледати и на сат, и у књигу, и за собом итд., што је варијација коју модел са глаголом *помислити* не допушта. Чини се, заправо, да се супкатегоризација изводи из сталности модела глаголске валентности, при чему се ова сталност не испољава нужно и у виду сталне форме укључених сателита. Супкатегоризацијом се, дакле, позивамо на састав конструкције, број елемената у њој, али се при томе не обазиремо на то какви су односи међу елементима конструкције.

Све досад речено наводи да се кључна разлика између допуна и дода- така мора тражити у другим њиховим својствима, која је могуће установити применом само два критеријума, а то су формална специфичност (тј. [ФО-СП +/-]) и синтаксичка обавезност (тј. [СИНТО +/-]). У досадашњим теоријским приступима је формалној специфичности придавано релативно мало пажње, али је ми сматрамо примарним критеријумом, а разлог је врло једноставан: формална специфичност је непосредан резултат рекцијске спо-

собности носиоца валентности. С друге стране, како је у синтаксичкој анализи важно утврдити границе и минималан састав какве конструкције, критеријум синтаксичке обавезности не може бити занемарен, јер је израз детерминативности и смисаоне неопходности аргумената. Другачије речено, формална специфичност је плод квалитета какве синтагматске везе, док је синтаксичка обавезност показатељ броја елемената у каквој вези. Зато и тест испуствивости, којим се добијају важни показатељи језичкога функционисања, показује значајне мањкавости јер се помоћу њега подједнако успешно проверава и синтаксичка обавезност сателита али и комуникативна и прагматичка валентност регенса, али зато ништа не сазнајемо о квалитету везе између регенса и депенденса. Дакле, обележје формалне специфичности, или [ФОСП +], главно је обележје допуна, јер непосредно проистиче из рекцијског потенцијала регенса, који сматрамо основним регулационим фактором у реченици. Ако узмемо за пример само два типа синтаксичких јединица – субјекат и објекте, онда за њих важи да им је предвидивост форме главна особина. Док је форма субјекта условљена категоријалном рекцијом глагола, дотле је форма објеката ограничена лексичком рекцијом глагола, при чему се категоријална рекција односи на способност целе категорије, дакле свих глагола, док се под лексичком рекцијом мисли на особеност појединих лексичко-семантичких класа, нпр. глагола говорења или давања (Ајзенберг 2013: 32).

Иако се није користио методологијом депендецијалне граматике, што је и разумљиво с обзиром на време њенога настанка, и А. Белић је преко везе регенс – ректум представљао односе у синтагми и реченици (Белић 1998[1941]: 163), што значи да је и њему концепт зависности служио да опише релације међу елементима различитих граматичких структура. Што је још важније, Белић је допуне управо дефинисао као јединице са одређеном формом, тврдећи да им је главна одлика падежни израз и падежно значење, док за адвербијале наводи да им је својствен прилошки израз и прилошко значење (Белић 1998[1941]: 129, 157). Тек ће пола века касније В. Агел ово правило формулисати као [ФОСП +/-]. Дакле, падежни израз или формална специфичност даје нам прилику да сасвим поуздано и доследно све зависне чланове реченице, али не само реченице, распоредимо у две класе, које традиционално називамо допунама и додацима.

Шта се уопште критеријумом [ФОСП +/-] постиже? Сматрамо да се на основу сталности или променљивости форме сателита, макар била она и ограничена, утврђује један од основних механизма у језику којим се стварају синтагме, конструкције и напосе саме реченице. Ово обележје нам даје увид и у функционисање самога мишљења током језичког стваралаштва. Тако, док обавезни или стални елементи сцене или ситуације имају стабилан језички израз у форми одређенога падежа, дотле они променљиви и нестални нису тако предвидиви. Допунама и додацима се, дакле, именују два фундамен-

тална реда зависних језичких јединица међу којима се типолошка разлика у бити своди на сталност и предвидивост форме, падежни израз или формалну специфичност.

С обзиром на то да овај концепт није тешко доказати када је реч о, условно говорећи, правим или типичним допунама, као што су, на пример, субјекат и објекат, циљ нам је да проверимо како се адвербијали понашају с обзиром на обележје [ФОСП +/-], нарочито они који се сврставају у посебне одредбе и прилошке допуне.

4. АДВЕРБИЈАЛИ И ДИСТРИБУЦИЈА ОБЕЛЕЖЈА [ФОСП +/-] И [СИНТО +/-]

У другом поглављу овога рада, посвећеном типолошким одликама адвербијала, навели смо да су факултативност и означавање околности под којима се врши управна радња темељна обележја ове синтаксичке категорије. Ако пак имамо на уму и њихов валенцијски статус, реч је о типичним додацима, будући да им је примарни језички израз – прилошка форма. Прилошки карактер адвербијалних детерминатора резултат је факултативне валентности глагола, а не његове лексичке или категоријалне рекције. С обзиром на то да су регулаторни фактори за допуне управо лексичка и категоријална рекција регенса, ово искључује интерпретацију адвербијала као обавезних глаголских аргумената. Ово се најбоље види на примерима типа:

(17) Мара пише песме сваки дан, већ годинама, од свог детињства.

У примеру (17) временски адвербијали *сваки дан*, *годинама* и *од свог детињства* стоје у различитим падежним облицима, али су њихов примарни израз и даље одговарајући прилози – *често*, *дуго* и *отад*, којима се подједнако изражава регуларност, континуираност или пак аблативност. Присуство адвербијала различитих форми и значења поткрепљује стајалиште да их глаголски регенс не предодређује, иако између њих мора да постоји семантичка компатибилност, о чему је напред било речи.

Семантичка компатибилност између глаголског регенса и његовог адвербијалног депенденса најбоље се види на примеру тзв. посебних одредаба (Станојчић/Поповић 2014: 255–256), које детерминишу префиксиране глаголе кретања, као што су *доћи*, *отићи*, *ући* и сл. Нпр.:

(18) Дошао сам брзо до краја улице.

(19) Отишао сам од куће одмах после средње школе.

(20) Ушао сам у један мрачан и загушљив собичак.

Семантичка компатибилност глагола и адвербијала заснива се на означавању истог динамичког концепта кретања, нпр. адлативности, аблативности или финалности, која се у примерима (18)–(20) темељи на детерминизму између префикса и предлога (Ковачевић 1986: 120, 126), нпр. *до-* и *до*, *от-* и *од*, *у-* и *у* итд. Занимљиво је, међутим, да се уз локалне глаголе срећу и адвербијали који означавају супротне динамичке концепте кретања (Ковачевић 1986: 126), нпр.:

(21) Дошао сам брзо од школе до куће.

(22) Отишао сам од куће у град.

(23) Ушао сам споља у кућу.

Штавише, уз наведене глаголе се не морају појавити нити сви еквивалентни адвербијали који означавају цео просторни оквир ситуације, нпр. (24), нити семантички еквивалентни адвербијали исте творбене структуре као и управни глагол (Алановић 2011: 209–2010), нпр. (25) и (26). Нпр.:

(24) Није још дошао из школе.

(25) Отишао је са прославе унезверен.

(26) Ушао је на терен сав задихан.

Примери (21)–(26) потврђују нужност постојања семантичке компатибилности између глагола и адвербијалног детерминатора, с тим да ту компатибиност не нарушавају чак ни адвербијали који изражавају друге динамичке концепте кретања. Зато анализирани адвербијали ни до сада нису сматрани допунама, а разлог је јер нису синтаксички обавезни, нпр.:

(27) Стигао сам.

(28) Полазимо!

Синтагматски састав реченице, изгледа, у великој мери зависи од комуникативних фактора али и од расположивих могућности да се неко значење на више начина граматикује, што, наравно, не искључује људску спознају о релевантности и свеprisутности компоненте простора, времена и начина у вршењу какве радње (Стевановић 1979³: 65).

Комуникативну неопходност просторних адвербијала уз глаголе кретања доводимо у везу са непознатошћу једног или више оријентира који идентификују неку од рубних тачака на каквој путањи. Тако су у примерима (27) и (28) ови оријентирани општепознати, односно познати свим комуникаторима. С друге стране аблативност се у српском језику изражава предлозима *из*, *од* и *са*, при чему структурни лик адвербијала зависи од начина на који је простор обликован или доживљен, као и од специфичног места радње у односу на њега, нпр. *Дошао сам из школе/од куће/са посла* итд. Специфичан облик граматикујења подзначања посебно је упадљив код финалних просторних адвербијала, нпр. *Ушао сам у кућу*. Међутим, и тада адвербијална форма по-

казује, макар и ограничену, варијабилност, нпр. *Ушао сам међу људе; Ушао је под шатор* итд. Везу глагола кретања и одговарајућег просторног адвербијала, дакле, не сматрамо синтаксички обавезном, она је семантички мотивисана, јер се еквивалентним типом адвербијала само конкретизује или експлицира глаголом спецификован динамички концепт кретања. Но, сви до сада наведени примери потврђују да је прилошки израз основни појавни облик просторних адвербијала, те да је комуникативно-семантичка неопходност у ствари услов њихове синтагматске реализације. Неспецификована форма просторног адвербијала доказује да је њихово укључивање у реченицу и даље у оквирима глаголске валентности а не рекције.

На истоветан се начин интерпретирају и узрочни адвербијали, у примерима типа *Поцрвенео је од стида*, за које се понегде наводи да су допуне (Мразовић/Вукадиновић 1990: 467). Међутим, и у овом случају синтагматске односе међу реченичним члановима објашњавамо применом два горепоменута феномена – семантичке компатибилности између регенса и депендеса, те специфичног облик граматикализације подзначења, због чега је уз медијални глагол пожељно присуство узрочног адвербијала у ефекторској форми. Ипак, ефекторска форма уз глагол *поцрвенети* бива изостављена, ако се не зна шта је тачно узрочни чинилац, или пак замењена другом узрочном конструкцијом, када се и мења тип узрочног чиниоца, нпр. у случају спољашњег, пасивног узрока: *Наједном је поцрвенео; Поцрвенео је због Ане*.

Како смо већ рекли, анализирани просторни и узрочни адвербијали нису ни формално специфичне ни синтаксички обавезне јединице, те зато не одговарају валенцијском профилу допуна. Но, будући да је њихова, комуникативно-семантички мотивисана, конкретизационо-експликативна улога одговорна за релативно често присуство у реченици, сматрамо их пратећим или пак пожељним сателитима.

Значајно су сложеније прилике са тзв. прилошким допунама (Мразовић/Вукадиновић 1990: 465–466; Станојчић/Поповић 2014: 252), које се обавезно реализују уз глаголе типа *налазити се, трајати, понашати се, коштати* и сл., премда је и даље реч о јединицама са обележјем [ФОСП –]. Нпр.:

- (29) Налазимо се поред Саве/на сплаву/у чамцу.
- (30) Све ово траје годинама/од пролетос/цео дан.
- (31) Понаша се попут детета/на врло груб начин.
- (32) Комплет кошта цело богатство/као аутомобил.

Изостанак овог типа адвербијала укида граматичност реченице, нпр. у (29) и (31), или имплицира његову контекстуалну познатост, нпр. у (30) и (32): *Ово баш траје [дуго]/кошта [много]*.

Значење поменутих глагола може се парафразирати као 'имати место', 'имати трајање', 'имати понашање' и 'имати цену', при чему се уз дате именице у неком конкретном исказу појављује одговарајући детерминатор, како би се добила граматички и смисаоно прихватљива реченица, нпр. *Имаш добро место; Има кратко трајање; Имају лепо понашање; Нема високу цену.*

Овај тест потврђује да глаголи *налазити се, трајати, понашати се и коштати* нису непунозначни, већ да захтевају обавезни детерминатор који служи да се конкретизује релевантна компонента њиховога значења. Дакле, као што обавезни адноминални детерминатор оверава граматичност конструкција типа *девојка дуге косе*, на исти начин то чини и адвербијални детерминатор у реченицама (29)–(32). Тако опет искрсава дилема да ли је онда довољан аргумент обавезне детерминаторе, било адноминалног било адвербијалног типа, сматрати допунама само зато што су синтаксички обавезни. Већ смо рекли да су уз глаголе типа *проверити, прогласити, употребити* и сл. објекатске допуне неиспустиве, што их не чини посебним граматичким или валенцијским јединицама, посебно не у односу на нереализоване објекте у реченицама типа *Данас оремо и сејемо*, где их због њихове општепознатости није потребно конкретизовати. Оно што им је пак заједничко јесте да и један и други тип објекта одликује [ФОСП +]. Аналогно овоме, како све има своје место, извесно време трајања, оно на продају има одређену цену а сваки човек неки облик понашања итд., адвербијали у примерима (29)–(32) представљају обавезне конкретизационе сателите. Дати адвербијали су, дакле, типичан пример Те-нијерових сирконстаната, а то подразумева да не идентификују непосредне учеснике радње, као ни да одређују сам тип радње.

На основу досад реченога, видимо да се адвербијали, на основу обележја синтаксичке обавезности, понашају као релативно слободни, пратећи и обавезни сателити, при чему су ови обавезни на самој граници према допунама. С друге стране, сви носе особину [ФОСП –]. Питање које се само по себи намеће јесте: Зашто се онда као главни критеријум класификације не узима обележје којем подлежу све јединице? Односно, зашто нам синтаксичка обавезност не служи као поткласификациони критеријум? Ово је посебно важно јер се на основу обележја испустивости ни објекти или пак логички субјекти, на пример, не третирају као додаци (нпр. *Једем* и *Једем пљескавицу*; *Овде је лепо* и *Овде ми је лепо*). Зато дајемо табелу 1 у којој се врло лако могу уочити диференцијална обележја адвербијала.

Табела 1

Тип граматичке јединице	Адвербијал (месни, временски, узрочни, начински, циљни и сл.)		
Статус валенцијске јединице	Сателит/депенденс		
Учешће у структури	Слободно	Пратеће	Обавезно
Дистрибуција обележја [ФОСП +/-] и [СИНТО +/-]	[ФОСП –] [СИНТО –]	[ФОСП –] [СИНТО +/-]	[ФОСП –] [СИНТО +]
Примери	<i>Седи на клуни.</i>	<i>Отишао је од куће.</i>	<i>Кошта два динара.</i>

Сасвим је јасно да се применом и хијерархизацијом различитих критеријума, у овом случају мислимо на [ФОСП +/-] и [СИНТО +/-], добијају различите класификације, али главни принцип који овде заступамо јесте да само заједничко обележје одређује припадност одређеној категорији, а то је у овом случају недвосмислено [ФОСП –]. Но, ако би се сви адвербијали сврстали међу додатке, слободне, пратеће или пак обавезне, намеће се питање зашто би се онда уопште правила разлика између адвербијала као граматичких, са једне, и додатака као валенцијских јединица, са друге стране.

Први аргумент који оправдава напоредну примену граматичких и валенцијских критеријума јесте да се и атрибути могу реализовати и као допуне и као додаци, нпр. *разговор о роману* и *девојка мога брата*, где се у датим примерима и онај допунски (*о роману*) и онај додатни (*мога брата*) могу испустити, за разлику од оних у примерима типа *могућност рада* и *човек мрка погледа*, што опет на особит начин показује да се ни међу допунским и додатним/одредбеним атрибутима разлика не заснива на обавезности реализације у синтагми.

Међутим, постоји једна синтаксичко-семантичка категорија која, сматрамо, посебно светло баца на критеријуме класификације допуна и додатака/одредаба. У србистици није било много речи о одредбама средства као глаголским аргументима, и то с добрим разлогом јер је реч о факултативним члановима реченице, дакле сателитима са обележјем [СИНТО –]. С друге стране, инструментима се не означавају аргументи лексикализованог предиката, већ аргументи нелексикализованог предиката који чини логичко-семантичку

структуру финитног глагола, због чега је и указивано на њихову допунско-начинску употребу (Стевановић 1979: 84). Тако, на пример, у реченици *Ударио га је каменом* могуће је реконструисати логички предикат 'узети/бацити' чији је обавезни објекатски аргумент именица *камен*. Следећи ову логику, није тешко закључити да је оруђе/средство, у ствари, нетипични објекат, нетипичан јер није објекат радње означене лексикализованим предикатом. Да су инструменти одговорни за извршење именоване радње, показују примери типа *Камен га је ударио*, настали као резултат метонимијске замене агенса његовим инструментом. Овом се алтернацијом само потврђује чињеница да су оруђа/средства непосредни учесници, или актанти, ситуације, без којих се сама радња не би ни реализовала, или не би реализовала на одговарајући начин. Штавише, ако бисмо покушали да напишемо потпун инвентар учесника, или пак потребних елемената, у ситуацији које означавају глаголи типа *закључати*, *исећи*, *окречити*, *привезати* и сл., онда би се сасвим сигурно на таквом списку нашли и инструменти типа *кључ*, *нож*, *четка*, *конопац* итд., с том разликом да обавезну аргументну структуру наведених глагола чине само субјекат и објекат, нпр. *Закључао је врата*; *Исекао је хлеб*; *Окречио је собу*; *Привезао је пса*. Међутим, остаје непобитна чињеница да ове зависне јединице нису уведене посредством лексичке рекције управног глагола, због чега и представљају факултативне чланове реченице, премда се овај аргумент логичког, нелексикализованог предиката изражава падежном формом, нпр. *Како си дошао?* – *Возом*, чији је израз у српском језику – слободни инструментал. Дакле, глаголски сателит за означавање оруђа/средства има обележје [ФОСП +], што је главна одлика допуна, којима га пак оштро супротставља обележје [СИНТО –]. И даље, управо због интерференције са категоријом начина, ови сателити се и сврставају међу адвербијале, нпр. *Како си дошао?* – *Возом/нешке/са Аном*. Извесне сличности показује и социјативни инструментал, који се, међутим, реализује и као допуна и као додатак. Као допуна, социјативни инструментал означава обавезног учесника ситуације, те представља аргумент управног глагола, нпр. *Разговара са Аном о свему*. Као додатак, социјативни инструментал не попуњава позицију обавезног глаголског аргумента већ означава додатне учеснике ситуације, нпр. *Дошла је са Аном на ручак*. На сличан се начин понашају и друге коагентивне форме, нпр. *Осим/поред Ане, никога више није било на изложби*.

Пример инструментала оруђа/средства искористили смо да илуструјемо колико је у класификацијама важно оперисати двама критеријумима истовремено, и [ФОСП +/-] и [СИНТО +/-], а све с циљем јаснијег диференцирања синтаксичких јединица. С друге стране, случај социјативног инструментала показује колико је важно утврдити аргументну структуру глагола, односно установити потребан број елемената како би се радња спровела и тако добила граматички и смисаоно прихватљива реченица. Зато и јесте проблематичан

статус прилошких допуна: без њих нема потпуне реченице а не означавају неопходне учеснике у радњи, што је неке истраживаче нагнало да укажу на слабост бинарне поделе на допуне и додатке (нпр. Лазар 1994: 79–82), а друге да предложи увођење прелазних валенцијских категорија, као што су то нпр. адјункти (Алановић 2012: 160).

5. ЗАКЉУЧАК

На самом крају овога рада, не можемо а да не приметимо да се применом различитих критеријума добијају потпуно различите поделе синтаксичких јединица, а на то скренути пажњу и јесте био један од његових циљева.

Тако, узимањем синтаксичке обавезности (СИНТО) за основ класификације, неизоставно се у исти синтаксички, или боље валенцијски, ранг доводе субјекат, објекат и прилошке допуне, што у неку руку ограничава валидност датог критеријума, посебно што ни неки објекти не улазе у састав основног или базичног модела глаголске валентности, нпр. *Није јој рекао ништа за Марка*. Зато се објекат *за Марка* може сматрати додатним објектом, чија је реализација семантички мотивисана – уколико се садржај говорења (*ништа*) не тиче адресатног објекта (*јој*), тада је нужно увести објекат тицања (*за Марка*). Ситуација је још драстичнија са испуштеним објектима уз глаголе у квалификативној употреби, нпр. *Само једе и није*, што све заједно уверава да обавезна реализација глаголских аргумената понекад више зависи од неких семантичких и комуникативних околности. И што је најважније, на основу обележја синтаксичке обавезности није могуће спровести типолошки засновану класификацију синтаксичких јединица, јер се у том случају обавезнијим елементом структуре појављују обавезни детерминатори од субјекта или објекта, нпр. *девојка ведра чела* и *Куцам*. Коначно, ни агентивна допуна у пасивним реченицама, *од* + генитив, не одређује се једнозначно (Станојчић/Поповић 2014: 267; Мразовић/Вукадиновић 1990: 135), јер није обавезни члан синтагматске структуре реченице, упркос чињеници да се њом уводи обавезни елемент семантичке структуре реченице, и то у унапред познатој/одређеној форми.

Зато смо у овоме раду заступали став да се далекосежније, доследније и типолошки оправданије поделе могу спровести применом два начела: формалне специфичности (ФОСП) и синтаксичке обавезности (СИНТО). Осим тога, жеља нам је била да се давно формулисан, али заборављен и запостављен, Белићев став о два формама, падежној и прилошкој, реafirмише, јер се само на овој основи могу извести класификације које су на трагу типолошких разлика међу појединим језичким јединицама, као и избећи апсурди који сугеришу већу важност сирконстаната од актаната. Иако смо се опет вратили двојству, овога пута формалноме – допунама и додацима, оно је сада много

ближе самој језичкој природи, која у сталности форме види могућност да се истакну сталне функције елемената ситуације, а у њеној несталности, с друге, променљиви облици различитих околности. Зато у реченицама типа *Налазим се у гаражи* или *Налазимо се пред позориштем* видимо један елемент са сталном функцијом (*ја* и *ми*) и један нестални облик просторне околности (*у гаражи* и *пред позориштем*). Обавезност екпликације просторне околности, раније смо рекли, доводимо у везу са значењским потенцијалом глагола и типом конструкције, а не нужно са допунским карактером просторног адвербијала.

Сада смо полако дошли и на терен традиције и стабилности терминолошког система. Иако је више него пожељно користити се уобичајеним и општеприхваћеним терминима, посебно у егзактним и развијеним наукама каква је и лингвистика, није ни немогуће а ни неоправдано ширити или сужавати денотативни садржај појединих термина, посебно ако је то научно релевантно. Традиција разврставања синтаксичких јединица на допуне и додатке има дубоке корене, али је сасвим очито да у србистици ни она није ни посве оригинална ни изведена без погледа 'преко плота'. Не мислимо да је то лоше само по себи, али се баш зато у многим граматикама увек изнова понавља исто класификационо начело, без понекад преко потребне дистанце. Како смо о овоме проблему већ довољно говорили, ваља напоменути да се стога допунама и додацима подједнако равноправно могу називати и јединице које као главно имају обележје [ФОСП +], односно [ФОСП –], премда је понекад можда једноставније постојеће термине заменити новијим и необележеним, као што су комплементи и суплементи, којима би се могли додати и адјункти као прелазна класа која комбинује обележја [ФОСП –] и [СИНТО +]. Без жеље да сугеришемо један или други приступ, чини се да је традиционална подела на допуне и додатке, заснована искључиво на синтаксичкој обавезности, донела више штете него користи, а доказ за то је да ни до дана данашњег полемике о овом питању не престају, што на особит начин доказује да је проблем, ипак, сасвим неадекватно решен.

Осим тога, увођењем додатних поткласификационих критеријума, као што су лексичка и категоријална рекција, могуће је формирати комплементизационе редове, при чему би се типови глаголских сателита одређивали на основу специфичне везе са регенсом, што би поделу усложнило, али је истовремено учинило далеко осетљивијом на језичку варијантност. Тако би, ако за све глаголске сателите усвојимо термин комплемент, као што је то у француској лингвистичкој пракси (нпр. *compléments d'objet* или *compléments circonstanciels*), у први депенденцијални ред (К1) спадао, на пример, субјекат, у други објекти (К2), у трећи обавезни (К3) а у четврти пратећи адвербијали (К4), док би у пети ред дошли сви факултативни адвербијали (К5).

У табели 2, примера ради, наводимо само неке могуће комбинације различитих класификационих критеријума.

Табела 2

Предвиди- вост форме	ФОСП +		ФОСП –		
Присуство у структури	СИНТО +			СИНТО +/-	СИНТО –
Главни регулациони фактор	Катего- ријална рексција	Лексичка рексција	Облига- торна ва- лентност	Семан- тичка валентност	Факулта- тивна ва- лентност
Синтаксичка јединица	Субјекат	Објекат	Обавезни адвербијал	Пратећи адвербијал	Слободни адвербијал
Пример	<i>Ана пева.</i>	<i>Пијем сок.</i>	<i>Кошта много.</i>	<i>Излази одавде.</i>	<i>Трчи ноћу.</i>

Иако нам намера није била да изведемо типологију свих допуна и додатака/одредаба, жеља нам је била да укажемо на могуће класификационе путеве којима би се, успешније, избегле недоследности и превазишли апсурди у синтаксичким методологијама.

ЛИТЕРАТУРА

- Агел 2000:** Vilmos Ágel, *Valenztheorie*, Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Ајзенберг 2013:** Peter Eisenberg, *Grundriss der deutschen Grammatik. Band 2: Der Satz*, Stuttgart: Metzler.
- Алановић 2011:** Миливој Алановић, *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Алановић 2012:** Миливој Алановић, Допуне и додаци: између обавезности и испуствивости, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XXXVII/2: 145–162.
- Антонић 2004:** Ивана Антонић, „Синтакса и семантика датива”, *Јужнословенски филолог*, LX: 67–97.
- Антонић 2005:** Ивана Антонић, Синтакса и семантика падежа, у: Предраг Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига, Нови Сад: Матица српска, 119–344.

- Арсенијевић 2003а:** Нада Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVI/1: 107–263.
- Арсенијевић 2003б:** Нада Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVII/2: 53–216.
- Батистић 1972:** Tatjana Batistić, *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Белић 1998[1941]:** Александар Белић (прир. Милка Ивић), *Општа лингвистика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Велке 1988:** Klaus M. Welke, *Einführung in die Valenz- und Kasustheorie*, Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Велке 2011:** Klaus M. Welke, *Valenzgrammatik des Deutschen. Eine Einführung*, Berlin – New York: De Gruyter.
- Всеволодова 2000:** Майя Всеволодова, *Теорија функционално-комуникативног синтаксиса*, Москва: МГУ.
- Гортан-Премк 1971:** Даринка Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Даничић 1858:** Ђура Даничић, *Србска синтакса. Део I*, Београд: Књажеско српска књигопечатња.
- Енгел 2009:** Ulrich Engel, *Syntax der deutschen gegenwartssprache*, Berlin: ESV.
- Еромс 2000:** Hans-Werner Eroms, *Syntax der deutschen Sprache*, Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Ивић 1954:** Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ковачевић 1986:** Милош Ковачевић, Префиксација и њен утицај на форму и семантику синтагме, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 16/1: 119–128.
- Ковачевић 2007:** Милош Ковачевић, *Србистичке теме*, Крагујевац: ФИЛУМ.
- Лазар 1994:** Gilbert Lazard, *L'Actance*, Paris: PUF.
- Маретић 1899:** Tomo Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana.

- Миновић 1987:** Milivoje Minović, *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole. Rečenica, padeži, glagolski oblici*, Sarajevo: Svjetlost.
- Мразовић/Вукадиновић 1990:** Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Novi Sad – Sremski Karlovci: Dobra vest – Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Мразовић 2009:** Pavica Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Новаковић 1894:** Стојан Новаковић, *Српска граматика*, Београд: Државна штампарија.
- Пипер 1988:** Predrag Piper, *Zamenički prilozi: gramatički status i semantički tipovi*, Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti.
- Пипер и др. 2005:** Предраг Пипер и др.: *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига, Нови Сад: Матица српска.
- Пипер/Клајн 2013:** Предраг Пипер и Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Ружић 2005:** Владислава Ружић, *Проста реченица као синтаксичка целина*, у: Предраг Пипер и др., *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига, Нови Сад: Матица српска.
- Силић/Прањковић 2007:** Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Симић/Јовановић 2002:** Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска синтакса I–II*, Београд: Јасен.
- Станојчић/Поповић/Мицић 1989:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, Стеван Мицић, *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.
- Станојчић/Поповић 2014:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић 1979³:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.
- Тенијер 1969²:** Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris: Éditions Klincksieck.

- Фелешко 1995:** Казимјеж Фелешко, *Значења и синтакса српскохрватског генитива*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Вукова задужбина – Орфелин.
- Филмор 1977:** Charles J. Fillmore, Case for Case reopened, in: Antonio Zampolli (ed.), *Syntax and semantics. Grammatical relations*, New York – San Francisco – London: *Academic Press* 8: 59–81.
- Хелбиг 1992:** Gerhard Helbig, *Probleme der Valenz- und Kasus- theorie*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Хелбиг/Буша 1996:** Gerhard Helbig, Joachim Buscha, *Leitfaden der deutschen Grammatik*, Leipzig: Langenscheidt.
- Херингер 1996:** Hans Jürgen Heringer, *Deutsche Syntax dependentiell*, Tübingen: Stauffenburg-Verlag.

ADVERBIALIEN – IM LICHT DER SYNTAKTISCHEN, SEMANTISCHEN UND VALENZIELLEN KLASSIFIKATIONSKRITERIEN

Zusammenfassung

In dieser Arbeit haben wir uns vorgenommen, die wichtigsten syntaktischen, semantischen und valenziellen Eigenschaften der Adverbialien im Serbischen zu untersuchen. Dennoch war das eigentliche Ziel dieses Aufsatzes, die Kriterien der Aufteilung der Sate- liten in Ergänzungen und Angaben zu überprüfen. Dabei haben wir festgestellt, dass eine weitgehend sachberechtigte Klassifikation durchgeführt werden kann, indem wir als Basis- kriterium die formale Spezifität nehmen, statt wie in den bisherigen Zugängen der syn- taktischen Obligatheit.

Schlüsselwörter: Serbische Sprache, Syntax, Adverbialien, Valenz, Ergänzungen, Angaben.

Milivoj B. Alanović